

Amerika Ədəbiyyatında Şərq Obrazının Transformasiyası: Heminqueyin Çin Təcrübəsi və Asiya-Amerika Ədəbiyyatı

The Transformation of the Image of the East in American Literature: Hemingway's China Experience and Asian American Literature

Susanbar Aghamaliyeva

Doctor of Philosophy in Philology

Nakhchivan State University, Nakhchivan, Azerbaijan

ORCID: <https://orcid.org/0009-0001-2495-1754>

© 2026 Susanbar Aghamaliyeva. This is an open-access article published in *Global Spectrum of Research and Humanities (GSRH)*. Licensed under **Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0)** — free to share, adapt and use commercially, with attribution.

<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>

DOI: <https://doi.org/10.69760/gsrh.0260304009>

Xülasə

Məqalədə Amerika ədəbi və jurnalistik diskursunda Şərqi representasiyası Ernest Heminqueyin Çin təcrübəsi və Asiya-Amerika ədəbiyyatına dair seçilmiş tədqiqatlar əsasında araşdırılır. Məqsəd Şərq obrazındakı dəyişiklikləri yalnız mövzu yenilənməsi kimi deyil, danışan subyektin mövqeyi, janr, tarixi kontekst və mədəni yaddaş arasındakı münasibətlər vasitəsilə izah etməkdir. Tədqiqat məqsədli seçilmiş elmi ədəbiyyatın interpretativ icmalına və müqayisəli-tipoloji sintezinə əsaslanır. Edvard Səidin orientalizm konsepsiyası Homi Bhabhanın hibridlik, Stuart Hallun diasporik identiklik və Lisa Lowenin heterogenlik yanaşmaları ilə əlaqələndirilir. Heminqueyin 1941-ci il Çin səfəri xarici müşahidəçi mövqeyinin müharibə jurnalistikası və siyasi vasitəçilik daxilində formalaşdığı nümunə kimi nəzərdən keçirilir. Asiya-Amerika yazısı isə ailə yaddaşı, miqrasiya, irqiləşdirmə və özünürepresentasiyanın kəşfiyyəti çoxsəslili sahə kimi təqdim olunur. Müqayisə göstərir ki, dəyişiklik vahid Şərq obrazının başqa vahid obrazla əvəzlənməsindən ibarət deyil; representasiya səlahiyyəti və aidiyyət haqqında sualların çoxalması ilə bağlıdır. Bu proses ardıcıl tərəqqi və ya Heminqueydən sonrakı müəlliflərə birbaşa təsir xətti kimi şərh edilmir. Məqalə tarixi konteksti, janr fərqlərini və icmadaxili müxtəlifliyi birlikdə nəzərə alan müqayisəli çərçivə təklif edir və ümumiləşdirmələrin seçilmiş materiallarla məhdudlaşdığını vurğulayır.

Açar sözlər: *Amerika ədəbiyyatı; Şərq obrazı; orientalizm; Ernest Heminquey; Asiya-Amerika ədəbiyyatı; diasporik identiklik; representasiya*

Abstract

This article examines representations of the East in American literary and journalistic discourse through Ernest Hemingway's China experience and selected scholarship on Asian American literature. It asks how representational change relates to the position of the speaking subject, genre, historical context, and cultural memory. The study uses an interpretive narrative review and comparative synthesis rather than an exhaustive literary corpus. Edward Said's concept of Orientalism is considered alongside Homi Bhabha's hybridity, Stuart Hall's diasporic identity, and Lisa Lowe's account of heterogeneity. Hemingway's 1941 journey is approached as a case of external observation shaped by wartime journalism and political mediation. Asian American writing is discussed as a diverse field in which

migration, family memory, racialisation, and self-representation intersect. The synthesis suggests that change involves expanding questions of representational authority and belonging, rather than replacing one unified image of the East with another. It rejects both a linear progression from outsider representation to authentic self-expression and a direct influence connecting Hemingway to later writers. The article proposes a comparative framework attentive to historical context, genre differences, and diversity within communities, while acknowledging the limits of its selected materials.

Keywords: *American literature; representations of the East; Orientalism; Ernest Hemingway; Asian American literature; diasporic identity; representation*

1. Giriş

Şərq obrazı Amerika ədəbiyyatında yalnız uzaq coğrafi məkanın təsviri ilə məhdudlaşmır. O, səfər, müharibə, miqrasiya, ailə yaddaşı və milli mənsubiyyət haqqında hekayələrdə müxtəlif funksiyalar daşıyır. Bu funksiyaların araşdırılması təsvir olunan mədəniyyətin xüsusiyyətləri ilə yanaşı, həmin təsviri yaradan şəxsin mövqeyinə də diqqət yetirməyi tələb edir. Müəllifin nələri gördüyü, hansı məlumatı əldə edə bildiyi və kimin üçün yazdığı onun təqdimatının sərhədlərini müəyyənləşdirir. Buna görə Şərq haqqında mətn həm müşahidə olunan mühit, həm də müşahidəçinin bilik və qiymətləndirmə imkanları barədə məlumat verir.

Edvard Səidin *Orientalism* əsəri Şərqi Qərbi diskursunda təqdimatını bilik və hakimiyyət münasibətləri ilə əlaqələndirmək üçün əsas nəzəri mənbələrdən biridir (Said, 1978). Lakin bu yanaşmanın tətbiqi bütün mətnləri əvvəlcədən eyni ideoloji kateqoriyaya daxil etmək demək deyil. Müəyyən əsərin orientalizmlə əlaqəsi onun janrı, tarixi şəraiti və representasiya üsulları əsasında müzakirə edilməlidir. Xarici müəllifin müşahidəsi avtomatik olaraq yanlış, diasporik müəllifin təqdimatı isə avtomatik olaraq tam və mübahisəsiz sayıla bilməz. Araşdırma məhz bu iki sadələşdirmədən uzaqlaşmağı nəzərdə tutur.

Heminqueyin 1941-ci ildə Çin səfəri burada Amerika yazıçısının müharibə şəraitində xarici müşahidəçi kimi fəaliyyətini anlamaq üçün seçilmiş nümunədir. Bununla yanaşı, Asiya-Amerika ədəbiyyatının inkişafı həmin mədəni məkanla bağlı icmaların öz təcrübələrini ifadə etməsi və Amerika ədəbi institutlarında tanınması məsələsini gündəmə gətirir. Bu iki istiqamət arasında birbaşa təsir əlaqəsi deyil, representasiya mövqelərinin müqayisəsi aparılır. Heminqey bütün Amerika ədəbiyyatını, Asiya-Amerika yazısını isə vahid və dəyişməz Şərq təcrübəsini təmsil edən nümunə kimi qəbul edilmir.

Məqalə üç sual ətrafında qurulur: xarici müşahidəçinin Şərqi təqdim etməsi hansı tarixi və janr şərtlərindən asılıdır; diasporik yazı bu təqdimata hansı yeni yaddaş və aidiyyət problemlərini daxil edir; bu fərqləri xətti tərəqqi təsəvvürü yaratmadan necə müqayisə etmək olar? Məqsəd Şərq obrazının transformasiyasını geniş və yekcins tarixi qanun kimi təsdiqləmək deyil, seçilmiş materiallar əsasında onun təhlilinə yararlı çərçivə yaratmaqdır. Belə yanaşma mövzunun Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında müqayisəli müzakirəsinə də metodoloji istiqamət verə bilər.

2. Materiallar və metodoloji yanaşma

Tədqiqat məqsədli seçilmiş elmi ədəbiyyatın interpretativ icmalına əsaslanır. Mənbələr üç qrupa bölünür: orientalizm, diaspora və mədəni müxtəliflik haqqında nəzəri əsərlər; Heminqeyin Çin səfərinə dair tarixi və ədəbiyyatşünaslıq tədqiqatları; Asiya-Amerika ədəbiyyatının tarixi, institusionallaşması və representasiya problemlərini araşdıran çalışmalar.

Ədəbi nümunələr müzakirəyə tematik istiqamət verir; məqalə həmin əsərlərin bütöv mətnini əhatə edən leksik-statistik və ya sətirbəsətir təhlil təqdim etmir. İcmal sistematik axtarış protokolu və tam bibliografik əhatə iddiası daşımır.

Mənbələrin seçilməsində mövzuya birbaşa uyğunluq, nəzəri anlayışların izah gücü və tarixi məlumatın yoxlanıla bilməsi əsas götürülmüşdür. İcmal elmi monoqrafiyaları, kitab fəsillərini, jurnal məqalələrini və müzakirə edilən ədəbi əsərləri bir araya gətirir. Bibliografik məlumatlar nəşriyyat və jurnal qeydləri, habelə universitet resursları vasitəsilə dəqiqləşdirilmişdir. Mənbələrin fərqli funksiyaları nəzərə alınır: tarix kitabı sosial konteksti, nəzəri əsər anlayışları, bədii mətn isə həmin anlayışların tətbiq oluna biləcəyi narrativ problemi işıqlandırır.

Müqayisə beş istiqamət üzrə aparılır: danışan subyektin mövqeyi, Şərqin məkan və yaddaş kimi funksiyası, janrın yaratdığı bilik imkanları, tarixi-siyasi vasitəçilik və təmsilçilik iddiasının sərhədləri. Bu istiqamətlər tədqiqatçı tərəfindən qurulmuş analitik kateqoriyalardır; ölçülmüş tezlikləri və ya bütün Amerika ədəbiyyatı üçün təsdiqlənmiş mərhələləri ifadə etmir. Müşahidə, elmi mənbənin nəticəsi və məqalədə irəli sürülən şərh bir-birindən fərqləndirilir. Beləliklə, müxtəlif dövrlərə və janrlara aid materialların müqayisəsi onların fərqlərini aradan qaldırmadan həyata keçirilir.

3. Nəzəri cərchivə

3.1. *Orientalizm və representasiya səlahiyyəti*

Səidin konsepsiyasında Şərq haqqında bilik neytral təsvirlərin sadə məcmusu deyil; təsnifat, mədəni fərqləndirmə və hakimiyyətlə əlaqəli diskursiv praktikadır (Said, 1978). Bu baxış mətnin nəyi göstərdiyi ilə yanaşı, hansı mövqedən danışdığını araşdırmağa imkan verir. Məqalədə “Şərq” vahid sivilizasiya deyil, müxtəlif mətnlərdə fərqli sərhədlərlə qurulan tarixi kateqoriya kimi işlədilir. Çinlə bağlı müşahidəni bütün Asiyanın xüsusiyyəti kimi təqdim etmək, yaxud bir diasporik hekayəni bütün icmanın təcrübəsinə çevirmək həmin kateqoriyanın analitik faydasını azaldır.

Representasiya səlahiyyəti müəllifin formal hüququndan daha geniş məsələdir. Kim müşahidə edir, kim danışır və kimin sözünün etibarlı hesab olunduğu mətnin yaranma və qəbul şəraitindən asılıdır. Yazıcının səfər etməsi onun müəyyən hadisələri görməsinə imkan yaradır, lakin bütün cəmiyyəti anlamağa zamanət vermir. Eyni zamanda etnik mənsubiyyət də icma daxilindəki bütün təcrübələrin eyni dərəcədə bilinməsi demək deyil. Müqayisəli yanaşma bu məhdudiyyətləri üzə çıxardıqda Şərq obrazını yalnız stereotiplərin siyahısı kimi deyil, danışmaq və dinlənmək münasibəti kimi nəzərdən keçirir.

3.2. *Diasporik identiklik və mədəni hibridlik*

Stuart Hallun diasporik identiklik yanaşması mənsubiyyəti keçmişdən dəyişmədən ötürülən mahiyyət kimi qəbul etməməyə kömək edir. Identiklik tarix, yaddaş və təmsil olunma münasibətlərində formalaşır; ortaq keçmişə istinad fərqlərin yox olması anlamına gəlmir (Hall, 1990). Bu yanaşmanın Asiya-Amerika yazısına tətbiqi nəzəri müqayisədir, Hallun həmin ədəbi sahəni bütövlükdə izah etdiyi iddiası deyil. Buradan çıxan əsas metodoloji nəticə ailə yaddaşının hazır mədəni bilik kimi deyil, seçilən, danışılan və yenidən şərh edilən təcrübə kimi oxunmasıdır.

Homi Bhabhanın hibridlik anlayışı mədəniyyətlərin sadə mexaniki birləşməsindən fərqli olaraq, aralıq mövqelərdə yaranan mənaları və ambivalentliyi önə çəkir (Bhabha, 1994). Bu baxımdan diasporik şəxsiyyət iki tamamlanmış mədəni sistem arasında seçim edən sabit

subyekt olmaqla məhdudlaşmır. Dil, ailə və ictimai gözləntilər arasında mənə danışmaları yeni ifadə imkanları yarada bilər. Bununla belə, hibridliyi hər bir ziddiyyətin harmonik həlli kimi təqdim etmək olmaz. Mədəni əlaqə bərabərsizlik, tərcümə çətinliyi və aidiyyətin mübahisələndirilməsi ilə yanaşı mövcud ola bilər.

Lisa Lowe heterogenlik, hibridlik və çoxqatlılıq vasitəsilə Asiya-Amerika mədəniyyətində daxili fərqləri analitik mərkəzə gətirir (Lowe, 1991). Bu vurğu “Asiya mənşəli müəllif” kateqoriyasını vahid təcrübə ilə eyniləşdirməyin qarşısını alır. Phruksachartın (2021) Lowenin həmin müdaxiləsinə dair sonrakı müzakirəsi də fərqləndirici təqiddə davam edən əhəmiyyətini göstərir. Məqalə üçün nəticə budur ki, özünürepresentasiya əvvəlki xarici təqdimatı sadəcə əvəz etmir; icma daxilində kimin səsinin görünən olması haqqında yeni suallar yaradır. Bu suallar müxtəlif müəlliflərin mətnlərini əvvəlcədən eyni cavaba bağlamamağı tələb edir.

4. Heminqueyin Çin təcrübəsi

4.1. Mühəribə jurnalistikası və tarixi kontekst

Heminqueyin 1941-ci il Çin səfəri Çin–Yaponiya müharibəsi və beynəlxalq siyasi münasibətlər şəraitində baş vermişdir. Moreiranın (2006) araşdırması Heminquey və Martha Gellhornun Asiya səfərini jurnalistika və siyasi məlumat toplama kontekstində nəzərdən keçirir. Bu şərait səfəri yalnız ekzotik məkana şəxsi maraqla izah etməyin yetərsiz olduğunu göstərir. Burada yazıçının hərəkət imkanları, görüşləri və məlumat əldə etməsi müharibənin yaratdığı təşkilati şərtlərlə əlaqələndirilir. Bununla belə, səfərin siyasi əhəmiyyəti hər bir müşahidənin əvvəlcədən müəyyən edilmiş təbliğat məqsədinə xidmət etdiyini sübut etmir.

Yanagisawa (2010) Kuomintanqın sənədlərində xarici ziyarətçilərin, o cümlədən Heminqueyin “international friend” kimi təqdim edilməsini araşdırır. Sənədin kateqoriyası siyasi qurumun həmin şəxsə münasibəti və gözləntiləri haqqında məlumat verir. Bu adlandırmanı yazıçının bütün fikirləri ilə eyniləşdirmək olmaz. Belə fərqləndirmə mənbə tənqidi baxımından vacibdir: təşkilatın bir müşahidəçiyə verdiyi status həmin müşahidəçinin özünü necə müəyyənləşdirdiyini tam ifadə etmir. Heminquey nümunəsinin analitik əhəmiyyəti də siyasi etiketlə fərdi jurnalist mövqeyinin eyni səviyyəyə gətirilməməsindədir.

Heminqueyin jurnalist yazılarının sonradan *By-line: Ernest Hemingway* toplusunda bir araya gətirilməsi onun ədəbi fəaliyyətində reportajın ayrıca yerini göstərir (Hemingway, 1967). Bu fakt Çin təcrübəsinin roman yaradıcılığı haqqında ümumi nəticələrə avtomatik çevrilməməsini tələb edir. Jurnalist mətninin hadisəni təsvir etmək, məlumat vermək və yaxın siyasi vəziyyəti şərh etmək kimi məqsədləri vardır. Roman və xatirə yazısında isə zaman, personaj və yaddaş başqa üsullarla təşkil olunur. Buna görə fərqli janrlardakı representasiyalar müəllif mənsubiyyəti ilə yanaşı, ifadə forması əsasında da müqayisə edilməlidir.

4.2. Xarici müşahidəçinin imkanları və sərhədləri

Xarici müşahidəçi konkret hadisələri görə və yeni münasibətlər qura bilər, lakin onun biliyi səfərin müddəti, dil vasitəçiliyi və əldə olunan məlumatla məhdudlaşır. Bu məhdudiyyət müşahidənin dəyərsizliyi deyil, onun hansı şərtlərdə yaranmasının göstəricisidir. Heminqueyin Çin təcrübəsinə münasibətdə əsas məsələ onun bütün ölkənin adından danışmaq-danışmadığını əvvəlcədən müəyyən etmək deyil, müşahidəsinin tarixi imkanlarını və ehtimal olunan sərhədlərini nəzərə almaqdır. Representasiyanın tənqidi oxunuşu mətnin iddialarını onun bildikləri və bilə bilmədikləri ilə əlaqələndirir.

Bu mövqeyi sonrakı Asiya-Amerika yazısı ilə müqayisə etdikdə həm fərq, həm də qismən oxşarlıq görünür. Səyyahın Çin haqqında biliyi əsasən ölkəyə səfərlə əlaqəli ola bilər; diasporik müəllifin Asiya ilə münasibəti isə ailə hekayələri və bir neçə məkan arasında yaşamaq vasitəsilə qurula bilər. Lakin hər iki halda bilik vasitəçilikdən keçir. Xatırlanan və ya eşidilən hekayə də birbaşa, tam və dəyişməz reallıq deyil. Buna görə “xarici baxış” ilə “daxili baxış” arasındakı fərq faydalı olsa da, onların birincisini qüsurlu, ikincisini qüsursuz göstərən sxem qənaətbəxş deyil.

5. Asiya-Amerika ədəbiyyatı və danışan subyektin genişlənməsi

5.1. Ədəbi tarix və institusionallaşma

Asiya-Amerika ədəbiyyatını yalnız XX əsrin ikinci yarısında yaranmış sahə kimi təqdim etmək onun əvvəlki tarixini görünməz edir. Kim (1982) XIX əsr mühacirləri və onların nəslinin yazısını sosial kontekstlə birlikdə araşdırır. Srikanth və Songun (2015) redaktə etdikləri ədəbi tarix də sahənin köklərini XIX əsrdən izləyir. Deməli, 1960-cı illərdən sonrakı görünürlük ilk dəfə danışmaq imkanının yaranması ilə eyniləşdirilə bilməz. Daha dəqiq fərqləndirmə erkən ədəbi ifadə ilə sonrakı kollektiv tanınma, akademik təsnifat və kanonlaşma arasındadır.

Nguyenin (2015a) araşdırması 1968-ci ildən sonrakı Asiya-Amerika ədəbiyyatının akademik sahə kimi inkişafını onun artan mürəkkəbliyi və ziddiyyətləri ilə əlaqələndirir. Bu yanaşma təkcə yeni müəlliflərin meydana gəlməsinə deyil, onların necə oxunmasına da diqqət yetirir. Universitet proqramları, ədəbi tarixlər və tənqidi anlayışlar ayrı-ayrı mətnlərin eyni sahədə birləşdirilməsinə təsir edir. Beləliklə, danışan subyektin genişlənməsi ilə onun sözünün hansı kateqoriya altında qəbul olunması qarşılıqlı bağlıdır. Ədəbi görünürlük mövcud səs eşidilməsi ilə yanaşı, həmin səsə yeni gözləntilərin yönəlməsi deməkdir.

5.2. Miqrasiya və 1965-ci ildən sonrakı dəyişikliklər

1965-ci il İmmiqrasiya və Vətəndaşlıq Aktı Asiyadan ABŞ-a miqrasiyanın sonrakı inkişafı üçün mühüm tarixi dönüşlərdən biridir. Lee (2015) Asiya-Amerika tarixini müxtəlif miqrasiya dalğaları, məhdudiyyətlər və icmaların formalaşması daxilində araşdırır. Bu kontekst ədəbi sahədə müxtəlif ailə və milli təcrübələrin görünürlüyünü izah etməyə kömək edir. Lakin qanun dəyişikliyi ilə bədii əsərin estetik xüsusiyyəti arasında birbaşa səbəb əlaqəsi qurmaq olmaz. Tarixi şərait yeni imkanlar yaratsa da, müəllifin janr, süjet və dil seçimini təkbəşinə müəyyənləşdirmir.

Song (2013) yeni nəsil Asiya-Amerika müəlliflərinin irq, mənsubiyyət və etnik yazıçı kimi tanınmaq gözləntiləri ilə münasibətini müzakirə edir. Bu münasibətlər müəllifin özünü icma təmsilçisi kimi təqdim etməsi ilə həmin rolun ona kənardan verilməsi arasındakı fərqi göstərir. Lowe (1996) isə immiqrasiyanın ABŞ-ın irqiləşdirilmiş iqtisadi və siyasi quruluşu ilə əlaqəsinə diqqət çəkir. Buradan çıxan nəticə budur ki, diasporik yazının sosial mənası yalnız mədəni uyğunlaşma ilə izah olunmur. Əmək, vətəndaşlıq və bərabərsizliyin yaratdığı şərtlər də onun oxunuşunda nəzərə alınmalıdır.

Soyuq müharibə dövrü də bu dəyişikliklərin fonunda ayrıca əhəmiyyət daşıyır. Klein (2003) Amerika mədəniyyətində Asiya ilə münasibətlərin yalnız uzaqlaşdırma və qarşıdurma vasitəsilə qurulmadığını, yaxınlaşma və inteqrasiya təsəvvürlərinin də siyasi məna daşdığını göstərir. Bu yanaşma münasibətlərin mehriban təsvirini avtomatik olaraq orientalizmin yoxluğu kimi qəbul etməməyə kömək edir. Qarşı tərəfə rəğbət göstərmək və onu müəyyən çərçivədə təqdim etmək bir-birini istisna etmir. Ədəbi transformasiyanın təhlili buna görə müsbət və mənfi stereotiplərin sadə qarşılaşdırılmasından daha geniş olmalıdır.

5.3. Yaddaş və özünürepresentasiyanın müxtəlif formaları

Kingstonun *The Woman Warrior* əsəri ailə hekayələri, qadın təcrübəsi və Çin-Amerika mənsubiyyətinin kəsişməsini müzakirə etmək üçün mühüm nümunədir (Kingston, 1976). Burada mədəni keçmişi vahid və tam məlumat kimi qəbul etməkdənsə, onun hekayə vasitəsilə ötürülməsinə diqqət yetirmək daha məhsuldardır. Məqalənin şərhinə görə, ailə yaddaşının ədəbi təqdimatı kimə danışmaq və kimin hekayəsini yenidən qurmaq imkanının verildiyini soruşmağa şərait yaradır. Bu tematik istiqamət bütün Çin-Amerika təcrübəsinin eyni əsərdə ümumiləşdirilməsi anlamına gəlmir; əksinə, fərdi səsin təmsilçilik sərhədlərini görünən edir.

Lahirinin *Interpreter of Maladies* hekayələr toplusu mədəni mənsubiyyətin gündəlik münasibətlər, ailə həyatı və ünsiyyət daxilində müzakirəsinə imkan verir (Lahiri, 1999). Hindistan və Amerika ilə bağlı təcrübələrin təqdimatı yalnız iki mədəniyyətin qarşıdurması kimi oxunduqda şəxsi münasibətlərin mürəkkəbliyi kölgədə qala bilər. Bu məqalə həmin nümunəni Şərqi böyük və uzaq məkan obrazından gündəlik həyatın müxtəlif aidiyyətlərinə keçidi düşünmək üçün istifadə edir. Belə oxunuş toplusundakı bütün personajları eyni diasporik modelə bağlamır və mədəni fərqi hər bir şəxsi problemin yeganə səbəbi hesab etmir.

Məsələn, “A Temporary Matter” hekayəsinin başlanğıcında elektrik kəsintisi barədə bildiriş Shoba və Shukumarın gündəlik həyatına daxil olur. Sonrakı məlumat uşağın itkisini və cütlüyün bir-birindən uzaqlaşmasını həmin məişət vəziyyəti ilə əlaqələndirir (Lahiri, 1999). Burada personajların etnik mənsubiyyəti onların ağrısını tam izah edən açar deyil. Məişət məkanı və şəxsi itki daha geniş insan münasibətini görünən edir. Bu nümunədə representasiya mədəniyyəti bütöv şəkildə izah etməkdən çox, konkret şəxslərin ünsiyyətindəki məsafəni təqdim edir. Beləliklə, əsəri yalnız Şərq-Qərb qarşıdurması ilə oxumaq onun fərdi emosional məzmununu daraldar.

Nguyenin *The Sympathizer* romanı isə müharibə, qaçqınlıq və ziddiyyətli siyasi mənsubiyyət məsələlərini önə çıxarır (Nguyen, 2015b). Romanın ikili mövqeli nəql edən Şərq və Qərb arasında dəyişməz sərhəd təsəvvürünü problemə çevirən nümunə kimi nəzərdən keçirilə bilər. Məqalənin interpretasiyasında burada özünürepresentasiya vahid milli həqiqətin səsləndirilməsi deyil, danışanın öz mövqeyinin də mübahisələndirilməsidir. Bu istiqamət Heminqueyin müharibə jurnalistikası ilə mövzu baxımından müqayisə oluna bilər, lakin romanın narrativ quruluşu ilə reportajın faktoloji öhdəliyi eyniləşdirilmir. Janr fərqi müqayisənin əsas şərtlərindən biri olaraq qalır.

Romanın açılışında danışan özünü iki düşüncə mövqeyinə malik şəxs kimi təqdim edir və məsələlərin hər iki tərəfini görmək qabiliyyətini həm üstünlük, həm təhlükə kimi qiymətləndirir (Nguyen, 2015b, 1-ci fəsil). Bu özünüqiymətləndirmə nəql edən səsini əvvəlcədən tam etibarlı milli mövqe kimi qəbul etməyə mane olur. Məqalənin şərhinə görə, danışanın ikili baxışı Şərq və Qərbin sabit obrazlarından daha çox, həmin obrazlar arasında yerləşən şəxsin məsuliyyətini gündəmə gətirir. Belə narrativ üsul özünürepresentasiyanın təkcə danışmaq imkanı deyil, öz sözünün ziddiyyətlərini də göstərmək olduğunu düşünməyə əsas verir.

Bu nümunələr eyni mövqenin mərhələlərini təşkil etmir. Kingstonun yaddaş, Lahirinin gündəlik münasibətlər və Nguyenin siyasi ziddiyyətlər istiqaməti fərqli analitik suallar doğurur. Bir əsərdə ailə hekayəsini kimin ötürdüyü, digərində mənsubiyyətin ünsiyyətdə necə yaşandığı, başqa birində isə danışanın etibarlılığı önə çıxa bilər. Bu müxtəliflik “Şərq öz səsi ilə danışır” formulunun sərhədlərini göstərir. Danışanlar çoxdur və onların münasibətləri həmişə uzlaşmır; ədəbi sahənin əhəmiyyəti də müxtəlif təcrübələri yekcins səsə çevirmədən birgə düşünmək imkanındadır.

6. Müqayisəli nəticələr və müzakirə

6.1. Repräsentasiya mövqelərinin müqayisəsi

Seçilmiş materiallar əsasında qurulan müqayisə danışanın mövqeyi ilə janrın funksiyasını birlikdə nəzərə almağın vacibliyini göstərir. Heminqueyin Çin təcrübəsində tarixi müşahidə və jurnalist fəaliyyəti önə çıxır; müzakirə edilən Asiya-Amerika nümunələrində isə yaddaş, gündəlik mənsubiyyət və siyasi özünüdərk müxtəlif şəkildə ifadə olunur. Cədvəl 1 bu fərqləri ümumiləşdirir. Cədvəlin sütunları bir-birini əvəz edən tarixi mərhələlər deyil; seçilmiş materialların müqayisəsini təşkil edən mövqelərdir. Hər iki istiqamət daxilində istisnalar və fərqli təqdimat üsulları mümkündür.

Cədvəl 1

Repräsentasiya mövqelərinin müqayisəsi

Təhlil istiqaməti	Heminqueyin Çin təcrübəsi	Seçilmiş Asiya-Amerika nümunələri
Danışan mövqeyi	Səfər edən yazıçı və jurnalist	Yaddaş və aidiyyətlə bağlı müxtəlif narrativ səslər
Məkanın funksiyası	Müharibə şəraitində müşahidə olunan ölkə	Ailə yaddaşı və müxtəlif yaşayış məkanları
Janr	Reportaj və jurnalist müşahidəsi	Xatirə, hekayə və roman
Vasitəçilik	Siyasi görüşlər və məlumat əldə etmə şərtləri	Ailə hekayələri, dil və ədəbi institutlar
Əsas məhdudiyyət	Səfərcinin bütün cəmiyyətin adından danışması riski	Fərdi səs bütünü icmanın səsi kimi qəbul olunması riski

Qeyd. Cədvəl müəllifin interpretativ sintezidir; ümumi tarixi mərhələlər və ölçülmüş göstəricilər təqdim etmir.

Bu çərçivədə transformasiya ilk növbədə sualların dəyişməsi və çoxalması ilə bağlıdır. Şərq haqqında müşahidənin doğruluğu problemi qalır, lakin ona yaddaşın kimə məxsus olduğu, danışanın hansı icma ilə eyniləşdirildiyi və ədəbi mətnin hansı auditoriyaya çatdığı əlavə olunur. Beləliklə, coğrafi məsafə mədəni və siyasi məsafənin yeganə ölçüsü olmur. Eyni ölkədə yaşayan şəxslər fərqli yaddaşlara və müxtəlif ictimai mövqelərə malik ola bilirlər. Mədəni əlaqənin mövcudluğu da təmsilçilik münasibətlərindəki bərabərsizliyin aradan qalxdığını göstərmir.

6.2. Özünürepräsentasiya və təmsilçilik problemi

Nguyenin (2002) Asiya-Amerika mədəniyyətinin yalnız müqavimət məkanı kimi ideallaşdırılmasına yönələn tənqidi özünürepräsentasiyanın avtomatik olaraq azadlaşdırıcı sayılmamasını tələb edir. Ədəbi istehsal bazar, institutlar və ideoloji müxtəlifliklə əlaqəlidir. Chuh (2003) da vahid Asiya-Amerika subyekti təsəvvürünü sorğulayaraq kateqoriyanın qurulma şərtlərinə diqqət yönəldir. Bu yanaşmalar məqalənin əsas arqumentini dəqiqləşdirir: daha çox səs görünməsi vacib dəyişiklikdir, lakin həmin səslərin hamısının bərabər eşidilməsi və ya eyni məqsədə xidmət etməsi barədə nəticə çıxarmaq olmaz.

Özünürepräsentasiya fərdi ifadə ilə kollektiv gözlənti arasında gərginlik yarada bilər. Oxucu müəllifdən bütün icmanın tarixini izah etməsini gözlədikdə əsərin xüsusi estetik və şəxsi problemi arxa plana keçir. Digər tərəfdən, mətnin sosial şəraitini tam nəzərə almamaq onun irqiləşdirmə və təcrid təcrübəsi ilə əlaqəsini zəiflədə bilər. Buna görə müqayisəli oxunuş həm müəllifi etnik mənsubiyyətə endirməməli, həm də mənsubiyyətin ictimai nəticələrini görməzliyə vurmamalıdır. Ədəbi dəyər və sosial kontekst bir-birini əvəz edən deyil, qarşılıqlı izaha ehtiyacı olan ölçülərdir.

Məqalənin töhfəsi Şərq obrazındaki dəyişiklikləri müşahidəçi, yaddaş daşıyıcısı və təmsilçilik iddiası arasındakı münasibətlər vasitəsilə sistemləşdirməsidir. Bu çərçivə müəllifin doğulduğu yerin onun mətninin mənasını əvvəlcədən müəyyənləşdirməsi fikrini qəbul etmir. Onun tətbiqi konkret mətnin janrını, auditoriyasını və tarixi şəraitini ayrıca göstərməyi tələb edir. Azərbaycan ədəbiyyatşünaslığında mövzu tədris edilərkən də mətnləri yalnız “Şərqi təsvir edən Qərb müəllifi” və “öz mədəniyyətini təsvir edən Asiya müəllifi” kateqoriyalarına bölmək əvəzinə, onların danışq mövqelərini müqayisə etmək daha əsaslandırılmış nəticələr verə bilər.

7. Məhdudiyyətlər və gələcək tədqiqatlar

Mənbələrin məqsədli seçilməsi nəticələrin bütün Amerika ədəbi tarixinə ümumiləşdirilməsinə imkan vermir. Heminqueyin Çin səfəri digər səyyahların və jurnalistlərin təqdimatını təmsil etmir; seçilmiş üç ədəbi nümunə də Asiya-Amerika yazısının milli, dini, dil və janr müxtəlifliyini tam əhatə etmir. Bundan başqa, tarix, reportaj və bədii yazının müqayisəsi fərqli həqiqət və təmsilçilik öhdəliklərini bir araya gətirir. Məqalə bu fərqləri nəzərə alsa da, onların hər birini ayrıca geniş mətn təhlili ilə yoxlamır. Təklif olunan çərçivə tamamlanmış tarixi modeldən çox, sonrakı araşdırmalar üçün istiqamətdir.

Gələcək tədqiqatda Heminqueyin konkret Çin reportajları ayrıca seçilərək məkanın adlandırılması, sitat verilən şəxslər və müşahidəçinin öz mövqeyini işarələməsi araşdırıla bilər. Eyni janra aid müxtəlif müəlliflərin mətnlərini müqayisə etmək janr təsirini müəllif mövqeyindən daha aydın fərqləndirməyə kömək edir. Diasporik nümunələrdə isə yaddaşın ötürülməsi və danışanın etibarlılığı konkret epizodlarla təhlil oluna bilər. Tərcümələrin müqayisəsi ayrıca istiqamətdir: Şərq, diaspora və mənsubiyyət haqqında anlayışların başqa dildə verilməsi onların qəbuluna təsir edə bilər. Bu suallar indiki icmalın nəticələri deyil, ondan doğan araşdırma imkanlarıdır.

8. Nəticə

Amerika ədəbiyyatında Şərq obrazının transformasiyası vahid və ardıcıl əvəzlənmə prosesi kimi izah edilə bilməz. Heminqueyin Çin təcrübəsi xarici müşahidəçinin fəaliyyətini müharibə, jurnalistika və siyasi vasitəçilik şəraitində nəzərdən keçirməyə imkan verir. Asiya-Amerika ədəbiyyatına dair tədqiqatlar isə yaddaş, miqrasiya, irqiləşdirmə və ədəbi tanınmanın representasiya ilə əlaqəsini göstərir. Bu istiqamətlər arasında tarixi və janr fərqləri vardır; onların müqayisəsi birbaşa təsir əlaqəsinin mövcudluğunu tələb etmir.

Məqalənin əsas nəticəsi danışan subyektin genişlənməsinin Şərq obrazını sadəcə daha doğru və yekcins obrazla əvəz etməməsidir. Dəyişiklik fərqli mövqelərin, yaddaşların və təmsilçilik iddialarının ədəbi müzakirədə görünən olmasındadır. Orientalizm tənqidi bu mövqelərin hakimiyyətlə əlaqəsini, diaspora və hibridlik yanaşmaları isə aidiyyətin dəyişkənliyini anlamağa kömək edir. Seçilmiş materialların sərhədləri daxilində ən əsaslandırılmış yanaşma tarixi konteksti, janrı və daxili müxtəlifliyi birlikdə nəzərə almaqdır. Belə müqayisə Şərqi həm uzaqlaşdırılmış məkan, həm də müxtəlif şəxsi və kollektiv təcrübələrdə yenidən mənalandırılan anlayış kimi araşdırmağa şərait yaradır.

Bəyannamələr / Declarations

Maliyyələşdirmə (Funding): Bu tədqiqat xarici maliyyələşdirmə almamışdır.

Maraqların toqquşması (Conflicts of Interest): Müəllif maraqların toqquşmasının olmadığını bəyan edir.

Müəllif töhfəsi (Author Contributions): Konsepsiya, tədqiqat, mətnin hazırlanması və redaktə: S.A.

İstinad / How to Cite:

Agamaliyeva, S. (2026). Amerika ədəbiyyatında Şərqi obrazının transformasiyası: Heminqueyin Çin təcrübəsi və Asiya-Amerika ədəbiyyatı. *Global Spectrum of Research and Humanities*, 3(4), 93-102. <https://doi.org/10.69760/gsrh.0260304009>

Ədəbiyyat / References

- Bhabha, H. K. (1994). *The location of culture*. Routledge.
- Chuh, K. (2003). *Imagine otherwise: On Asian Americanist critique*. Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822384427>
- Hall, S. (1990). Cultural identity and diaspora. In J. Rutherford (Ed.), *Identity: Community, culture, difference* (pp. 222–237). Lawrence & Wishart.
- Hemingway, E. (1967). *By-line: Ernest Hemingway: Selected articles and dispatches of four decades* (W. White, Ed.). Charles Scribner's Sons.
- Kim, E. H. (1982). *Asian American literature: An introduction to the writings and their social context*. Temple University Press.
- Kingston, M. H. (1976). *The woman warrior: Memoirs of a girlhood among ghosts*. Alfred A. Knopf.
- Klein, C. (2003). *Cold War Orientalism: Asia in the middlebrow imagination, 1945–1961*. University of California Press. <https://doi.org/10.1525/9780520936256>
- Lahiri, J. (1999). *Interpreter of maladies*. Houghton Mifflin.
- Lee, E. (2015). *The making of Asian America: A history*. Simon & Schuster.
- Lowe, L. (1991). Heterogeneity, hybridity, multiplicity: Marking Asian American differences. *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 1(1), 24–44. <https://doi.org/10.3138/diaspora.1.1.24>
- Lowe, L. (1996). *Immigrant acts: On Asian American cultural politics*. Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822379010>
- Moreira, P. (2006). *Hemingway on the China front: His WWII spy mission with Martha Gellhorn*. Potomac Books.
- Nguyen, V. T. (2002). *Race and resistance: Literature and politics in Asian America*. Oxford University Press. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780195146998.001.0001>
- Nguyen, V. T. (2015a). The emergence of Asian American literature as an academic field. In R. Srikanth & M. H. Song (Eds.), *The Cambridge history of Asian American literature*

(pp. 289–305). Cambridge University Press.
<https://doi.org/10.1017/CHO9781107284289.017>

Nguyen, V. T. (2015b). *The sympathizer*. Grove Press.

Phruksachart, M. (2021). Marking the difference made by “Heterogeneity, Hybridity, Multiplicity”: Lisa Lowe's impact on Asian American studies. In A. Nadkarni & C. J. Schlund-Vials (Eds.), *Asian American literature in transition, 1965–1996* (pp. 260–276). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/9781108920605.016>

Said, E. W. (1978). *Orientalism*. Pantheon Books.

Song, M. H. (2013). *The children of 1965: On writing, and not writing, as an Asian American*. Duke University Press. <https://doi.org/10.1215/9780822378945>

Srikanth, R., & Song, M. H. (Eds.). (2015). *The Cambridge history of Asian American literature*. Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CHO9781107284289>

Yanagisawa, H. (2010). “International friend”: Ernest Hemingway in the classified documents of China's Kuomintang. *The Hemingway Review*, 29(2), 133–147. <https://doi.org/10.1353/hem.0.0069>

Received: 08 September 2026

Accepted: 08 October 2026

Published: 11 October 2026